



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevare vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD

M. Mackeprang †

Hans Magle:

Fra kirkemuseet i Tønder

H. P. Jørgensen:

Landstinget på Urnehoved

Jens Lampe:

Bibelhistorie på sønderjysk

Anders Malling:

Sangene ved mindstensafsløringen i Brøns 1859

Glimt

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Lærer Chr. Stenz adresse er: Sandved 5, Åbenrå





Museumsdirektør, dr. phil.

M. Mackeprang

28. 12. 1869 – 9. 3. 1959

I en alder af 89 år er dr. Mackeprang død i sit hjem i København. Han var født på gården Kiding ved Gråsten, og han følte sig livet igennem knyttet til Sønderjylland. Endnu i sin høje alderdom aflagde han jævnlige besøg på sin barndoms egn.

Umiddelbart efter sin historiske uddannelse blev dr. Mackeprang knyttet til Nationalmuseet og var fra 1922–1938 dets direktør. Med stor udholdenhed førte han kampen for at give det overfyldte museum en værdig ydre ramme, en kamp som førte til indvielsen af den store nybygning i 1938. Det er betegnende for hans klare og resolute arbejde, at han gik direkte fra indvielseshøjtideligheden op på sit kontor og dikterede sin afskedsansøgning. Nu var det arbejde gjort.

Dr. Mackeprang vidste, hvilket vigtigt redskab i den nationale kamp historisk oplysning er, og han viede arbejdet indenfor Historisk Samfund for Sønderjylland en stor del af sine kræfter. Han var bidragyder til Sønderjyske Årbøger lige fra begyndelsen, i 1923 med til at genoptage arbejdet efter genforeningen, og så sent som i 1951 holdt han ved årsmødet i Broager foredrag om biskop Jørgen Hansen på Als.

Han var indtil for få år siden en trofast og aktiv deltager i Historisk Samfunds styrelsesmøder, siden 1949 som æresmedlem. Hans store erfaring og omfattende viden, hans venlighed og lune prægede disse møder og kommer også udmærket til udtryk i de »Småtræk fra mine noget yngre dage«, som blev bragt i månedsskriftet i 1954.

Vi vil savne dr. Mackeprang og mindes ham med taknemmelighed.

N.

Fra Kirkemuseet i Tønder

Nu, da rejsesæsonen begynder, kan det vel være berettiget at henlede opmærksomheden på det nyoprettede kirkemuseum i Tønder. – Efterfølgende fremstilling er udarbejdet af pastor H. Magle.

Museet er det første lokalmuseum i sin art i Danmark. Det blev oprettet i sommeren 1957, og dets tilblivelse skyldes nærmest en tilfældighed.

Kristkirken i Tønder var blevet grundigt restaureret i årene 1940–1945, og ved den lejlighed viste det sig, at det af arkitektoniske grunde ville være umuligt påny at få plads i kirken til 12 malerier i legemsstørrelse af tidligere præster i Tønder. Indtil da havde de haft deres plads der, men alle, der havde ansvar for kirken, var enige om, at en fornyet ophængning af disse store malerier ville skæmme kirken. Man var imidlertid tillige enige om, at malerierne var så værdifulde både historisk og kunstnerisk, at vi var forpligtede til at finde en forsvarlig løsning af problemet om deres ophængning. Der blev gjort adskillige forsøg på at finde et egnet opbevaringssted, men intet af de foreslåede forsøg tilfredsstillede nogen af os.

Det var menighedsrådet i Tønder, der havde det direkte ansvar for præstebillederne, og dette menighedsråd havde samtidig en anden bekymring. Til præstegårdene i Tønder hørte en bagbygning med facade ud imod Nørregade, hvori der var indrettet udhuse for præsterne og kirkens øvrige funktionærer. Ovenpå denne bagbygning blev der i 1890-erne opført en første etage med en sal til konfirmandundervisning. I 1938 ophørte man af flere grunde med at benytte denne sal efter dens oprindelige formål, og siden har vedligeholdelsen af den efterhånden noget forfaldne bygning voldt Tønder menighedsråd ikke så lidt »hovedpine«. Man havde ikke brug for »konfirmandsalen« med dens forstue og opgang og derfor heller ikke mindste lyst til at bekoste den vedligeholdt.

Men så en dag – eller rettere en nat! – dukkede den tanke op: hvad om man benyttede den tomme, forhenværende konfirmandsalsbygning til opbevaring af de 12 hjemløse præstemalerier og gjorde dem til grundstammen i et lokalt kirkemuseum. Tanken forekom den mand, der fik den, så tillokkende, at han indviede andre i den, og det førte inden så længe til, at ikke blot menighedsrådet, men også byrådet og bestyrelsen for Tønder Bymuseum



Et kig gennem døren til museets store sal.

blev vundet for projektet. Og da så Tønder kommune lovede at bidrage til istandsættelsen af bygningen i Nørregade ved tilskud fra opsparede midler fra den kirkelige ligning, sendte menighedsrådet den 30. oktober 1956 et andragende til kirkeministeriet om godkendelse af planen. Den 7. januar 1957 forelå ministeriets godkendelse. Det var imidlertid en temmelig »lunken« godkendelse: man nærede i ministeriet nogen betænkelighed ved den foreslåede ordning og ville kun gå med til den på den betingelse, at den ikke kom til at koste den kirkelige ligning noget ud over en »rimelig udgift«, at det hele skulle betragtes som »et eksperiment«, og at ministeriet først »på et senere tidspunkt« ville tage endelig stilling til hele sagen.



Peter Oswald Kier (1910).
Provst i Tønder 1887–1910.

Det lød ikke videre opmuntrende. Ikke desto mindre gik man i Tønder ufortrødent til værks, og i de følgende vinter- og efterårsmåneder forvandlede håndværkerne den forfaldne bygning udvendigt og indvendigt til en pæn lille museumsbygning med to udstillingssale, en større og en mindre, samt et oplagsrum, en forstue og et toiletrum med håndvask. Derefter gik man i gang med ophængning og opstilling af de ting, der skulle fylde museet.

Først de 12 store præstemalerier, der dækkede 3 vægge i den store sal og 1 i den lille. Dernæst kom forskellige ting, der tilhørte Tønder kirke, men som hidtil havde været »deponeret« i bymuseet i Tønder. Pladsmangel i bymuseet og stor velvilje fra museumsinspektørens og museumsbestyrelsens side førte desuden til, at en hel del ting fra kirker rundt om i Tønder amt, som bymuseet hidtil havde haft »i depot«, nu blev overført til kirkemuseet. Det fyldte også godt op. Og nu begyndte der at komme rigtig fart i tingene. Fra forskellige kirker i omegnen og fra adskillige private begyndte man at sende ting ind til det nyoprettede kirkemuseum, således at vi hurtigt blev stillet overfor nye problemer som f. eks anskaffelse af glasmontrer til gamle salmebøger og hylder og skabe til de efterhånden ikke så få smukke ting, man betrodde os enten som gave eller til opbevaring.

Midt under alt dette blev der den 30. juli 1957 holdt en lille beskeden

Carsten Erich Carstens (1890).
Præst og provst i Tønder 1840-84.



åbningshøjtidelighed, og derefter stod Tønder Kirkemuseum åbent for offentligheden.

De samlede udgifter ved bygningens istandsættelse og indretning til dette formål beløb sig til ialt kr. 6.833,38 – ikke meget for en hel museumsbygning med inventar! Dette beløb var dækket ved kommunens tilskud på 5.000 kr. plus tilskud fra private og fra kirkens turistindtægter. Driftsudgifterne er anslået til ca. 1300 kr. om året og omfatter løn til kirketjeneren for tilsyn og rengøring, varme, lys og småreparationer. Det forventes, at kirkens turistindtægter vil kunne dække de årlige faste udgifter.

Tønder menighedsråd har ansvaret for museet og har overdraget ledelsen til menighedsrådets forretningsudvalg. Pensioneret lærer S. A. Christensen har gratis udført det meget store arbejde med katalogisering af alle de modtagne ting, udarbejdelsen af et kartotek og – sammen med menighedsrådets formand – hele den museumsmæssige ordning. Sagkyndig bistand har vi hele tiden fået fra museumsinspektør, magister Schoubye, ligesom vi kan glæde os ved stor velvilje fra Nationalmuseet i København.

De forløbne måneder har langt over forventning vist os, både at interessen for dette forsøg er stor, og at det var på tide, at der blev gjort noget ekstraordinært for indsamling og opbevaring af, hvad der endnu findes her



Muscets store sal med malerier, salmebogs-montrer og middelalderlig kirkekiste.

på egnen af ting af kirkehistorisk interesse. Desværre er vi kommet for sent til verden. Værdifulde ting er allerede gået tabt. Det kan således anføres, at en af kirkemuseets venner kom på sporet af et eksemplar af en gammel salmebog, men ejeren havde brændt den for et halvt år siden! Tønder kirke-museum skal bl. a. anspore til at værne om de gamle ting, og museets venner rundt om i landsdelen skal opmuntres til at opsøge, hvad der endnu måtte findes, for at mest muligt kan blive betryggende opbevaret og sikret for eftertiden.

Ved et besøg her vil man ret hurtigt finde illustrationer til de forskellige brydninger og bevægelser af teologisk, religiøs, folkelig og sproglig karakter, der er gået hen over vor landsdel i de næsten 500 år, som de udstillede genstande repræsenterer. Men en opmærksom besøgende vil også opdage den endnu mere mærkelige kendsgerning, at det under det alt sammen bestandig var den samme ene Herre Jesus Kristus, der stod bagved og over det hele.

*

I museet findes:

1. Malerier af tidligere præster i Tønder, ialt 12 i legemsstørrelse og indrammet i svære samtidige rammer, nogle med familiens våbenskjold på rammens topstykke.
2. Originale fotografier af præster og af kirken.
3. Forskelligt kirkeinventar, f. eks. messehagel fra Visby (1616), gravspader fra Ubjerg (1850), fattigblok fra det 17. årh., dåbskande, kirkekiste, kirkestole, -døre og -gavle fra Arrild, Skast, Rejsby, Mjolden, Tinglev og meget andet, og desuden

4. en salmebogs-samling:

Takket være mange venner af museet findes der her en næsten fuldstændig samling af de salmebøger, danske og tyske, der gennem 300 år har været brugt i Nord- og Syd-Slesvig – foruden nogle, der kun har ringe eller slet ingen forbindelse med disse egne. En del af salmebøgerne har vi i flere forskellige udgaver og/eller i dubletter. Den i glasmontrerne udstillede samling er ordnet kronologisk, så at man kan følge udviklingen på dette for kirken og den almindelige kultur betydningsfulde område fra ca. 1640 til vore dage og derved få en illustration til de kirkelige, sproglige og folkelige brydninger, der er gået hen over vor landsdel i de 3 århundreder.

Af reformationstidens salmebøger ejer vi ingen. Samlingen begynder med »privat-salmebøgerne« – også kaldet »bogtrykker-salmebøgerne« – fra lidt før midten af det 17. århundrede, og den slutter med vor egen tid. I enkelte tilfælde ejer vi den originale første-udgave, i de fleste kun et senere optryk af denne.

En ny og fuldkommen Dansk Psalme-Bog, København 1664 – første udgave allerede 1640 – samlet, trykt og udgivet af boghandler Joachim Moltke. (Nr. 148).

Plattysk Salmebog (titelbladet mangler), Slesvig 1641, samlet, trykt og udgivet af Jacob thor Klocken, bogtrykker og boghandler i Slesvig by 1639–1654. Bogen, der er en sjældenhed, indeholder foruden salmer tillige kollekter, evangelier og epistler, katekismus, bønnebog m. m. Salmebogen, der har bevaret titelblad til »tekst-delen«, findes ikke omtalt hverken i Bibliotheca Danica eller i Kiel-Universitetets »Geschichte der schl.-holst. Gesangbücher« I–II af Emil Brederik. (Nr. 88).

Kirchen Gesänge, 146 numre ialt, Slesvig 1665, første del af »Das Schleswigische und Holsteinische Kirchen Buch«. Værket har 9 dele ialt, bl. a. udtog af kirkeordning for Slesvig og Holstein af 1542 og Christian IV's og Hertug Friedrichs' kirkeordning af 1623 samt ritualer m. m. Det er en bog for præsterne til embedsbrug, trykt hos Jacob thor Klockens efterfølger Johann Holwein. Der er ingen forfatterangivelse, men bogen er udgivet af Olearius. I fortalen omtales et tilsvarende værk fra 1635, men på plattysk, udarbejdet af præsten i Flensborg Paul Walther, hvorpå det hedder: »da dette værk ikke kan fås mere . . . og da de fleste præster nu prædiker på højtysk« . . . så er altså Walthers plattyske »Manuale Ecclesiasticum« fra 1635 nu udgivet på højtysk. (Nr. 178).

NB. Disse tre salmesamlinger er eksempler på, hvorledes private bogtrykkere og præster – ligeledes privat – har bidraget til at redde reformationstidens salmer fra forglemmelse på det tidspunkt, da de ældste salmebøger var ved at være »opslidt«. Bogtrykkerne skaffede menigheden salme- og bønnebøger, og præsterne sørgede for, at salmerne kom med i håndbøgerne for gejstligheden.

Neu verbessertes Stader Gesang-Buch, Stade 1728, samlet og udgivet af boghandler Hinrich Brunner i Stade ved Elben. Den første udgave (Das kleine Stader), der iflg. fortalen i Schrader's Salmebog blev brugt i Tønder, udkom 1690. (Nr. 168).

Kingos Salmebog og Varnæs-Salmebogen, i eet bind, trykt 1765, den første i København, den anden i Tønder hos bogtrykker Nagel, der er udgiver og forhandler af den samlede udgave. Et sjældent smukt eksemplar. Kingos salmebog udkom allerede 1699 og var kongerigets forordnede salmebog, men blev kun lidt brugt i Sønderjylland. Kingos salmer betød et vældigt nybrud i dansk salmedigtning. (Nr. 109).

Varnæs-Salmebogen, egentlig »En Nye Psalmebog«, samlet og udgivet af præsten B. C. Ægidius i Varnæs under stærk hensyntagen »til den tyske hovedtekst«, trykt hos Ernst Nagel, Tønder 1765. Den første udgave var trykt i Flensborg 1717. (Nr. 89).

Varnæs-Salmebogen, trykt i Tønder 1739 af bogtrykker og udgiver Claus Kiessbuy. (Nr. 76). *Samme*: Trykt i Flensborg 1744. (Nr. 180).

To bogtrykkere efter hinanden i Tønder – Kiessbuy og Nagel – har indlagt sig stor fortjeneste ved at trykke og udgive flere danske salmebøger og derved opfylde et åbenbart stærkt behov på disse egne for dansk salmesang.

Schrader's Salmebog, egentlig »Vollständiges Gesang-Buch«, samlet og udgivet af provsten i Tønder Johann Hermann Schrader, trykt i Tønder 1731. Dette er den »store« 1. udgave. Nogle af salmerne er af Schrader selv. Fra denne salmebog hentede Brorson de fleste af de tyske salmer, han oversatte. (Nr. 90).

Nogle Jule-Psalmer, af Hans Adolf Brorson, trykt hos bogtrykker Claus Kiessbuy i Tønder 1732. De to hefter her er fotokopier fra 1909 og 1932. (Nr. 67 og 126).

Troens rare Klenodie, af H. A. Brorson, 2. udg., København 1742. Den første udgave var fra 1739. Ikke en egentlig salmebog, men et salmeværk, der fik afgørende betydning for al senere dansk salmedigtning. (Nr. 73).

Med Schrader og Brorson kom en inderlig pietistisk tone ind i salmedigtningen.

Himlisches Freuden-Mahl, en samling »geistreiche Gesänge und Lieder«, samlet og udgivet af magister J. Rittmeyer, Helmstedt 1703. (Nr. 78).

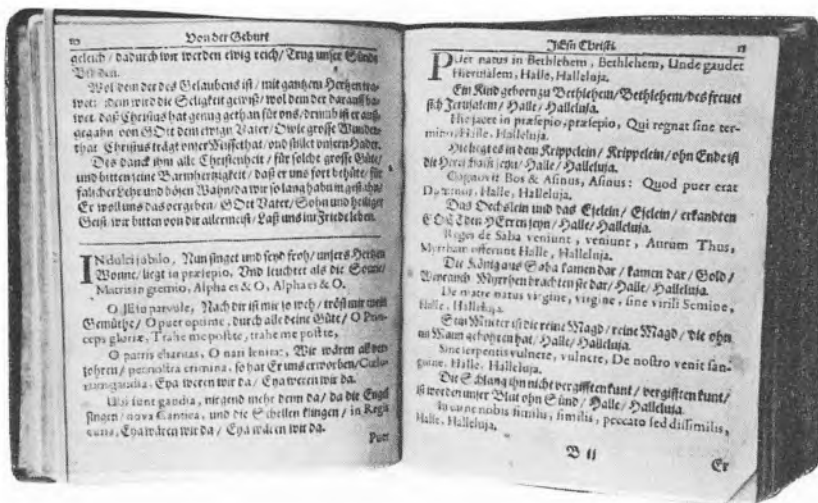
Vollständiges Gesang-Buch, Glückstadt 1759. Det er 6. oplag af en af den danske Kong Frederik V autoriseret salmebog til brug for menighederne i Slesvig, Holsten, Pinneberg, Rantzau og Altona. Den var fremkommet på grundlag af Schraders salmebog af samme navn. (Nr. 119).

Pontoppidans Salmebog, egentlig Den nye Psalmebog, samlet af professor og hofpræst, senere biskop Erik Pontoppidan, udkom 1740. Den indeholdt alle salmerne fra Kingos Salmebog, 92 af Brorsons salmer samt en hel del nye salmer oversat fra tysk. Denne udgave er en af de ældste, trykt i København 1745. (Nr. 98).

Den salmebog blev Sønderjyllands danske salmebog fremfor alle andre i næsten 150 år indtil 1889. Med Pontoppidans Salmebog nåede pietismen sit højdepunkt af indflydelse på dette område. Men samtidig brød man (på dansk) med den hidtil gældende regel for salmebøger, at salmerne var ordnede efter kirkeårets søndage, og indførte en ordning svarende til den nuværende, hvor salmerne er ordnet efter et teologisk grundsyn.

Pontoppidans Salmebog, en smuk udgave med noder fra 1762. (Nr. 99).

Tillæg til Kingos Salmebog, d. v. s. en særudgave af de af Pontoppidan samlede salmer fra Brorson og fra tyske salmesamlinger, beregnet på at bruges sammen med Kingos Salmebog, trykt i København 1749. (Nr. 63).



Olcarius' højtyske kirke-håndbog fra 1665
opslået på to latinsk-tyske julesalmer.

Christelig Psalmebog, originaludgave fra 1798 af den såkaldte »Adlerske Salmebog«, samlet og udgivet af generalsuperintendent – tidligere provst i Tønder – J. G. C. Adler. Hermed kommer en anden og skæbnesvanger form for individualisme ind i salmedigtningen: rationalismen, der betyder et brud med det indtil da gældende teologiske grundsyn. Efter kongelig befaling blev den autoriseret »til brug for de danske menigheder i Hertugdømmet Slesvig«, men fik kun ringe betydning på grund af menighedernes modstand imod den. (Nr. 96).

Pontoppidans Salmebog med Adlers »Tillæg«. Et af midlerne, hvorved Adlers rationalisme skulle listes ind i kirken, bestod i at trykke hans salmer som tillæg til Pontoppidan. (Nr. 61).

Guldbergs Psalmebog, udarbejdet af Ove Høegh Guldberg og biskop Harboe, udk. 1778, indført i købstæderne i kongeriget og i Norge, ikke i Sønderjylland, ejendommeligt ved at indeholde 146 salmer af »Madam Boye« (Birgitte Cathrine Boye). Nærværende udg. er fra 1781. (Nr. 179).

Allgemeines Gesangbuch, Altona 1780. Det er 1. udgave af afløseren af Vollständiges Gesangbuch, autoriseret af Kong Christian VII til brug for hertugdømmerne. Hermed indledes på tysk det begyndende rationalistiske brud med den hidtidige kirkelige tradition. (Nr. 182).

Evangelisk-kristelig Psalmebog, udkom første gang 1798. Her er de gamle salmer omdigtet i rationalistisk ånd. Denne salmebog blev autoriseret til brug i »det forenede Kongerige Danmark-Norge«. I Sønderjylland blev den indført på Als og i Tørninglen. Nærværende udgave er fra 1824. (Nr. 101).

Evangelisk-kristelig Psalmebog fra 1805 & Tillæg til den evangelisk-kristelige Psalmebog. Denne salmebog er senere blevet (privat?) indbundet sammen med det af biskop Mynster udarbejdede og i 1845 autoriserede »Tillæg«, der skulle råde



Et smukt eksemplar af Kingo's Psalmebog.

bod på den rationalistiske salmebogs værste skavanker. Nærværende udgave af dette Tillæg er trykt 1857. (Nr. 100).

Allgemeines Gesangbuch, uden årstal og med et tillæg (Anhang), ligeledes uden årstal, der bl. a. indeholder »Den augsburgske Konfession«, et vidnesbyrd om, at man begynder at søge tilbage til ægte kirkelig tradition. (Nr. 133).

Evangelisch-lutherisches Gesangbuch, forsynet med noder, trykt i Slesvig uden årstal. I denne salmebog er rationalismen overvundet. Den var almindelig tysk salmebog i Schleswig-Holstein fra 1883. Først i 1930 blev den afløst af *Einheitsgesangbuch* for de lutherske landskirker i Nord-Tyskland. (Nr. 114).

Sang-Værk til den Danske Kirke, København 1837. Første del af N. F. S. Grundtvigs banebrydende værk, der på dansk betød rationalismens overvindelse. Er ikke en salmebog i den gængse betydning af det ord, men al dansk salmedigtning siden står i gæld til dette værk. (Nr. 74).

Meyer og Boesens Psalmebog, Haderslev 1852. Den udkom første gang i 1844 og blev autoriseret af Kongen i 1847 som salmebog for de sønderjydske menigheder, der havde dansk kirke- og skolesprog. Den var en revision af Pontoppidans Salmebog, der tog hensyn til det nye på salmedigtningens område, der var fremkommet både nord og syd for statsgrænsen. (Nr. 124).

Pontoppidans Salmebog & Adlers Tillæg & Andr. Leth's Tillæg. Præsten Andreas Leth i Aabenraa udgav 1852 en samling på 200 salmer, der omfattede en mængde af Grundtvigs, Ingemanns og andre nyere danske salmedigteres salmer, tænkt som et tillæg til Pontoppidans Salmebog. Nærværende udg. af dette tillæg er trykt 1873 hos bogtrykker F. Drøhse i Tønder og er 4. forøgede oplag. Ganske pudsigt er det da (privat?) blevet indbundet sammen med en udg. af Pontoppidan, der indeholdt Adlers tillæg, så at altså rationalismen er klemt inde mellem Pontoppidan og Grundtvig! Vi lægger tillige mærke til, at endnu så sent som i 1873 er der

påny en bogtrykker i Tønder, der interesserer sig for at tilfredsstille et behov for danske salmer. (Nr. 151).

Vor Kirkes Kjerne-Psalmer, udarbejdet af provst C. A. Valentiner, 2. udg. 1872, med tysk overskrift over en stor del af salmerne. Den mødte stærk modstand hos de dansksindede i Nordslesvig, men blev meget benyttet i skolerne. (Nr. 160).

Den Pontoppidanske Psalmebog, ny revideret udgave, 2. oplag, Slesvig 1879. De fra tysk oversatte salmer har i denne udgave fået tyske overskrifter. 1875 blev den autoriseret til brug i de nordslesvigske kirker og blev også benyttet mange steder indtil 1889, men modstanden imod den var voldsom – ikke af teologiske, men af forståelige nationale grunde. (Nr. 91).

Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig, udarbejdet af en kommission 1884–88, hvor bl. a. Greve Schack, Schackenborg, havde sæde og gjorde et meget betydeligt arbejde, autoriseret 1889. Den blev derefter den danske salmebog i alle dansktalende menigheder i Sønderjylland indtil nogle år efter genforeningen. (Nr. 62).

Evangelisk-luthersk Psalmebog med et tillæg: »Tyve bibelske Psalmer«, trykt i Slesvig, uden årstal. (Nr. 143).

Roskilde Konvents Psalmebog, egentlig »Psalmebog til Kirke- og Husandagt«, København 1860, 1. udg. var kommet 1855. Den var udarbejdet af en kommission og gennemset af Ingemann. Med denne salmebog kom endelig Grundtvig, Ingemann og andre nyere danske salmedigtere ind i den autoriserede kongerigske salmebog. (Nr. 66).

Roskilde Konvents Psalmebog med et tillæg fra 1873. Der kom senere flere tillæg, så at denne salmebog efterhånden svulmede stærkt op og blev besværlig at bruge. (Nr. 93).



Fra salmebogs-montren.
Nogle af de ældste salmebøger.

Forslag til »Salmebog for Kirke og Hjem«, København 1892, 3. udg. Da Roskilde Konvents Psalmebog blev for besværlig at bruge, gik en kommission i gang med at revidere den. Arbejdet tog mange år, og den nye salmebog (Salmebog for Kirke og Hjem) udkom først i 1898 og var helt anderledes end dette forslag. (Nr. 122).

Tillæg til Evangelisk-luthersk Psalmebog, København 1921, udarbejdet af en kommission, hvor bl. a. provst Erik Christensen, Tønder, havde sæde. (Nr. 94).

Den sønderjydske Salmebog, København 1926, udarbejdet af en ny kommission, hvor biskop Vald. Ammundsen, Haderslev, var kommet til. Den fremkom ved en revision af Evangelisk-luthersk Psalmebog og ovennævnte tillæg fra 1921. (Nr. 103).

Salmebog for Kirke og Hjem af 1898 blev efter genforeningen straks indført enkelte steder i Sønderjylland, f. eks. i Tønder, medens f. eks. Tønder Landsogn brugte Den sønderjydske Salmebog. Det gav en del praktiske vanskeligheder. (Nr. 102).

Det sønderjydske Forslag til Den danske Salmebog, I-II, Haderslev 1943. Forslaget er et kommissionsarbejde, II del af præsten A. Malling i Brøns. Dette forslag betød det sønderjydske bidrag til det senere kommissionsarbejde, der resulterede i den nuværende fællessalmebog for hele Danmark: Den danske Salmebog, der udkom 1953. (Nr. 104-105).

Landstinget på Urnehoved

Af H. P. Jørgensen

Urnehoved er et bakkedrag, en lerknude, der som en kile står ud i det flade landskab imod vest. Det er ca. 2 km bredt og ca. 4 km langt, med svagt skrånende sider, imod syd og nord. Henad midten, i retning øst-vest, går skellet mellem Bolderslev og Uge, der tillige danner skellet mellem Rise og Lundtoft herred, så sydskråningen ligger på Uge mark og nordskråningen på Bolderslev mark. – Denne lerknude var i oldtiden bevokset med store egetræer. Egetræerne i hegnene her og de mange liljekonvaller vidner om den gamle skov. I øst skæres den af den gamle okse- eller hærvej, der her på bakkedraget er brolagt. Vejstykket her er ingen oldtidsvej. Denne førte nemlig udenom skovhovedet, ind over Bolderslev og Uge, præget som den er af de mange gravhøje der. Vejen her er af senere dato og anlagt efter at skoven er forsvunden her på bakkedraget, idet de gamle oldtidsveje førte uden om de store skove og vandløb. – Marknavnene her, især dem på Uge-siden, viser da også, at skoven forsvinder meget tidligt, så skovnavnet ikke har fæstnet sig ved dem. På Uge-siden fører markerne navnet Enge, Tårnenge eller Enghøj.

Hen under bakkedraget på Urnehoved går Olmersvolden med sin

svære mængde af egetræspalisader.¹⁾ Man vil henlægge opførelsen til tiden fra folkevandringen (4.–5. århundrede). Vi ser, hvordan man har brugt rodenden af egestammerne her i den østre ende af virket, idet palisaderne her øst for Uge har en diameter af 40–60 cm, mens de ude ved Almstrup og Gaardeby (Tinglev sø) mestendels er runde med en diameter fra 30–40 cm.²⁾

Skovhovedet her på Urnehoved var den nærmeste egeskov, og man har da også fundet »ildsteder« heroppe, der peger hen på oldtiden.³⁾ Man tager dørfor næppe fejl, når man hævder, at storskoven på bakkedraget på Urnehoved forsvinder ved anlæget af Olmersdiget (4.–5. århundrede). For de vejfarende, hvad enten de kommer fra syd eller nord, skyder nu genvej langt skovbrynet for derved at undgå den store omvej ind over Uge og Bolderslev. Alt som det ene århundrede går efter det andet, bliver genvejen mere og mere befærdet; så omved år 1000 har færdslen her været ret almindelig.

Således kan man forstå, at Svend Estridsøn har kunnet holde ting heroppe 1074, hvor han da syg vender tilbage fra tinget til sin kongsgård i Sudathorp (Søderup) og hvor han dør 3 dage senere. Indtil 1523 holdes det sønderjydske landsting her på Urnehoved. Her blev Danmarks konger kårede og hyldede fra omkring år 1000 og indtil 1523.⁴⁾

Tingstedet.

Hvad selve tingstedet angår, da har der i den nyere tid været skrevet meget derom og forskellige meninger er blevet fremsat. Også jeg har skrevet en del derom, og draget slutninger, som jeg på mange punkter, på grund af nyere undersøgelser, idag må korrigere. Dog på et punkt behøver jeg ikke at korrigere dem, idet jeg hele tiden har hævdet: »At tingstedet lå her ved Oksevejen.«

Det er især cand. mag. H. V. Gregersens angreb på mindeparken her, der har forvirret begreberne.⁵⁾ – I denne artikel kalder han mindeparken for et kuriosum og Løgpold for et falsum. Han lægger tinget sydøst for Løgpold, ca. 1½ km øst for Hærvejen, til et sted, hvor der ifølge sagnet havde ligget en borg.

I. Den bemeldte borgplads gør han til kirkestuf, ifølge et længst forsvundet stykke kirkejord i »Hesthav« af denne størrelse. – II. Skovvejen her, der løber parallelt med Oksevejen, gør han til en oldtidsvej med forbindelse til Sudathorp over Mellerup. – III. Han rekonstruerer et par skovveje som tingstier med forbindelse til Torp og Aarslev. – IV. Han finder et gammelt »Vi« (hedensk offersted, som han kalder »Lyseg« umiddelbart syd herfor, og opretter da Nertusdyrkning mellem dette og tingpladsen.

Tager man imidlertid disse hans argumenter op til nærmere undersøgelse,

så viser det sig, at ingen af dem kan holde. – II. Hans oldtidsvej er anlagt ved udskiftningen og denne får først forbindelse med Mellerupvejen ca. 1910. Da tiltusker Hr. Jonas på Nygård sig et stk. jord her, og opretter en forbindelse med bemeldte skovvej og Mellerupvej. Dette stk. privatjord blev af ejeren, hr. P. Chr. Hanssen på Nygård, for et par år siden, hvor vejen da bliver offentlig, *overdraget til kommunen*.⁶⁾ Så den er ingen oldtidsvej. – III. Tingstien med forbindelse til Torp, hvor han henviser til et gammelt tysk generalstabskort fra 1874, *får først forbindelsen med Torp i første halvdel af forrige århundrede*, idet ejerne på Thomsens og Jørgen Jessens gård i Torp, da køber to st. skov på Bolderslevmark, kaldet Holdespries, der støder ind til Thomsens mark, og lader da sin markvej fortsætte op til den erhvervede Holdespries. Ellers skulle de ud til Oksevejen for med Bolderslevskovvej at komme til dem. Jørgen Jessen betinger sig vejret ved R. Thomsen, og det indføres i grundbogen 1912.⁷⁾ Hvad den til Aarslev førende sti angår, da har den ingen forbindelse ud over sogneskillet. Til bevis herfor anføres: at nybyggerne i Bolderslevskov altid har måttet ud til Oksevejen for over Toldsted at komme til Aabenraa. Disse tingstier er altså gamle skovveje ud til yderskifterne. – I. Men hensyn til kirkestuf, da ligger hans tingplads ikke på Hesthav, men hører til smålyckerne, og det forsvundne st. kirkejord (fra det 15. årh.) skal søges i nærheden af Nygård på Hesthav.⁸⁾ Endvidere er det i udskiftningen nævnte stufjord kun på ca. 150 roder (ca. 1/2 td. land), mens dette er på 2 1/2 td. land, og det ligger også uden for det til udskiftning stillede område.⁹⁾ Det er altså ikke kirkestuf fra 1769. – IV. Hvad »Viet«, der kaldes »Lyseg«, angår – der skal ligge på »Nørager« – er der ingen Nørager men en *Langager*. Nørager ligger ind mod Mellerupmark nord for Marius Rasmussens gård.¹⁰⁾ Heller ikke dette holder altså stik, og er der noget, der skal kaldes et falsum, da må det være Gregersens tingplads. – Endvidere kan anføres, at der er ikke nogen som helst tradition med hensyn til en tingplads her, der er kun tale om en gammel borg. – Sammen med dr. V. la Cour besøgte jeg stedet i tyverne (hvor der ikke var gravet efter mergel endnu), og han hævdede, at der ikke var spor af en gammel borg her. – Sagaborgen her er muligvis det af Kristian IV byggede jagtslot.

Udskiftningen i Uge varer fra 1780–1796. Af den fremgår det, at der her, ligesom ved udskiftningen i Bolderslev, omtales to st. »Stufjord«, som kirken i Uge får frem for de andre lodsejere i byen. Det ene kaldes Pastoratstuf (ca. 179 roder) og det andet Tomas Jacobsens Kirkestuf (ca. 170 roder). Pastoratstuf angives at være beliggende på Tårnengene, Thms. Jacobsens Kirkestuf på Nørremarken.¹¹⁾

Tårnengene ligger øst for Oksevejen mellem denne og den parallelt løbende Vesterskovvej, fra Bolderslev skel og ned til landevejen ved Petersborg. Ved udskiftningen gives Tårnengene til udflytterne øst for byen, nem-



Nødpengeseddel fra Uge. Episoden fandt sted 1520.

lig gårdene Ligård, Petersborg, Urnehoved og Kasvrå. Gården Urnehoved får den parcel, der ligger ind til Bolderslev skel, den kaldes for »Trolldlyk« (eller Trollyck), og til den knytter sig sagnet om Tingpladsen.¹²⁾ Gården Urnehoved tager navn fra denne mark, ligesom de øvrige gårde, Ligård, Kasvrå og Porsbøl tager navn efter de dem tildelte marker (Petersborg og Povlskro var alt længe før flyttet ud, måske efter branden i Uge 1627). Af udskiftningsakterne ser vi, hvordan der til den gård Urnehoved tildelte parcel (Trollyck), tillægges et lille st., ind mod vejen (Oksevejen) ca. 33 alen bred og 330 alen lang. Da der ikke findes noget lignende ved de andre parceller på Tårnengene, der alle ligesom denne støder ind til Oksevejen, må dette være Pastoratstuf. Dog Pastoratstuf alene, med en størrelse på knap en td. land, har ikke været stor nok som tingplads. Men ind imod Uge skel, på Bolderslevsiden, vest for vejen, ser vi en kileformet udvidelse af vejen, der inde ved skellet, målt på kortet, udgør 21 m ud over den normale bredde (fra 21–42 m).¹³⁾ Denne udvidelse ind imod skellet (der er synlig i hegnet deroppe endnu), må absolut fortsætte på den anden side ind på Uge mark. Efterdi den mark hører med til den låge, der i udskiftningen kaldes Nørremark, da er dette måske Thms. Jacobsens Kirkestuf. Den ligger lige ud for Pastoratstuffen – i Trollyck – så sammen med den og gennemskåret af vejen, har arealet været stort nok til en landstingsplads. Af kortet fra 1801 ser vi hvordan denne plads endnu har været indrammet af skove på 3 sider, kun åben ud mod vejen. Dog ikke alene overleveringen og »Stuff«

i Uge udskiftningen, peger hen mod tingstedet her, men også de skriftlige kilder.

Dette gælder det betydningsfulde vidnesbyrd af præsten i Uge, Hr. Nicolaus Nissen. Denne omtaler nemlig tinget på Urnehoved i en indberetning fra 1757, som han da henlægger til bakkedraget nord for Uge, i *skellet mellem Bolderslev og Uge, am. »Steindam«*.¹⁴⁾ På Casper Dankwerts kort fra 1648, ser vi hvordan *vejen heropover er betegnet med Steindam. Så her er der ikke meget at tage fejl af.* – Dog også den gamle friskolelærer Jensen Schmidt, der er barnefødt i Uge 1842, skriver i sine erindringer: »Ved den gamle Adelvej, ved skellet mellem Bolderslev og Uge, måske nord for dette, lå det gamle danske landsting på Urnehoved m. m.«¹⁵⁾ – Når nu udskiftningsakterne, de skriftlige kilder og traditionen peger hen på det samme sted, er der næppe nogen tvivl om at her er landstinget på Urnehoved bleven afholdt en tid lang.

I sin håndfæstning 1460 må Christian I love årligen at samles med sit mandskab på »Hertigdømmen tho Urnehoved«. ¹⁶⁾ Det er vel nok denne årlige tilbagevendende begivenhed, der skaber traditionen i »Trolleyck«.

Løgpold.

En ting er sikkert, at Løgpold ved udskiftningen i 1769 hørte ind under Kongsgården i Bolderslev, med sine 5½ ottinger, ligesom i 1753, hvor ejeren da opfører Stenbjerg Kro der.¹⁷⁾ I 1460 gives denne gård som frije til Jesse Bundesen¹⁸⁾ med sine 6 ottinger¹⁹⁾, og i det trettende århundrede findes gården omtalt i Knud Snubbes testamente som Kongelev i Bolderslev (med 6 ottinger jord og hele Urneskoven). Ind under dette Kongelev hører marken Løgpold, og her på den gamle kongsjord stævner så Svend Estridsen folket til tinge 1074, for at vælge sønnen Knud til sin efterfølger.

Stuffjord.

Nikolaj Petersens stuff, der lå nordnordøstligt på kogang, øst for Oksevejen, i hjørnet ind mod skovvejen, havde et brolagt stykke langs vejen. Bakken her kaldes Stadsrøggel (røggel betyder stensamling). Om Stadsrøggel, amtalte gamle Laust Thomsen i Mellerup: »at i hans barndom var der en gammel kone i Bolderslev, som kunne huske fra hendes barndom, hvordan der på Stadsrøggel var blevet festet med telte og dans, som på et marked«, så Laust Thomsen (kaldet »Fannike«) hævdede, at tinget var blevet afholdt her. Det var dog ikke tinget, der var blevet afholdt her, men det med tinget forbundne købing, hvortil kræmmere og købmænd sammen med kunstnere og søglere søgte hen i stort antal. Her falbød de deres varer,

og her fandt adelsfruerne sammen med deres kavalerer adspredelse under tinget.²⁰⁾

De to stenbrolycker lå nær ved tingstedet, men alligevel langt nok derfra, så larmen og støjen ikke greb forstyrrende ind på forhandlingerne. Den lerede bakke, der ved regnvejrt hurtigt forvandlede til et trine (ælte) har gjort det nødvendigt, at den belagdes med stenbro her hvor teltene stod. Dertil er der så fra Kongsgården og kirken i Bolderslev afgivet stuffjord. Det, den gamle kone har fortalt om, er »dønningerne« fra tinget, med det årligt tilbagevendende, traditionelle marked, der har holdt sig til stedet. Senere flyttedes dette marked til Bolderslev by, hvor det endnu holdes, omend i beskeden form.

Udskiftningen i Uge, i forbindelse med udskiftningen fra Bolderslev med samt deres stuff, der så helt og holdent falder i tråd med traditionen og de skriftlige beretninger, fortæller os, at tinget er blevet afholdt her på bakke- draget på Urnehoved ved skellet mellem Bolderslev og Uge, ved herredsgrensen mellem Rise og Lundtofte herreder, og ved den gamle adelsvej. Dette bekræftes yderligere af den gamle beretning af præsten Niels Helvad i 1638, der kun ca. hundrede år efter tingets ophør siger: »at tinget lå syd for Toldsted,« og af Kasper Dankwert i dennes »Landesbeschreibung« af 1648, hvor han siger, at tinget lå ved Toldsted østen for vejen ved skoven på den frie mark. – Toldsted var på dette tidspunkt det nærmest kendte sted ved adelvejen.

Her på bakkedraget lå tinget højt hævet over det flade landskab i ly af skoven, hvor alle de gamle veje og stier stråler ind imod.²¹⁾ Her har man fundet hestesko af køre- og rideheste, og her var der rindende vand tilstede til vederkvælgelse for folk og fæ. I den første periode holdtes det på Løgpold, på den kongelige jord, det fredhellige sted; og i den sidste periode i Trollycken, hvortil der afgaves stuff fra kirken i Uge, så nu skal mindeparken ikke længere stå som et skræmmende kuriosum, men kan overfor efterslægten stå som det fredhellige sted, hvor Danmarks konger mødtes med den sønderjydske befolkning igennem fem århundreder.

KILDEANGIVELSER OG FORKLARINGER

1. Uge Sogns Historie, af H.P.J., side 14–19. Sønderjydske Årbog 1927, 2. halvbind.
2. Der er fundet palisaderrester ved Ligård 1937, samt ved Dyrregravene 1927 og 1957 af dimensioner 40–60 cm i diameter; ved Almstrup og Gårdeby i Bredmose og Tinglev sø var de nærmest runde med en diameter af 30–40 cm. Under regulering af Uge bæk i 1955 mellem Ligård og Dyrregrav fandt man eksemplarer i kanten af åen, der var ca. 70 cm lange med 40 cm foroven i diameter og tilspidsede.
3. Ved udgravningen af grunden til nybygning på Højer Sørensens husmandssted i 1937 fandt man her to ildsteder, runde og skålformede, med trækulrester i midten, ca. 50 cm i diameter og ca. 20 cm dybe.
4. Uge Sogns Historie side 21–28.
5. Sønderjysk Månedsskrift 1949.
6. Oplysning fra gdr. Jørgen Fæstesen i Bolderslev, tidl. gdr. i Mellerup, født i Bolderslev 1878 og udskiftningsakterne fra Bolderslev 1769.

7. Mundtlig beretning fra Richard Thomsen og Jørgen Jessen i Torp.
8. Afdøde gdr. Hans Lorenzen, Dmd., og Jørgen Festesen i Bolderslev hævdede, at Gregersens tingplads lå i smålyckerne samt at den af ham omtalte præstejord skulle søges i nærheden af Nygård på Hestehave.
9. Udskiftningsakterne fra Bolderslev 1769.
10. Nørager ligger ind mod Mellerup skel. Oplysning af Jørgen Fæstesen.
11. Udskiftningsakterne i Uge fra 1780-96, Landsark., Aabenraa.
12. De gamle Ugeboere, Nikolaj Andresen, Iver Iversen, Andreas Outzen m. fl., alle født i første halvdel af forrige årh., hævdede, at tinget havde ligget i Trollycken. I 1919 fremstilledes der nødpenge i Uge med motivet af landstinget på Urnehoved på forsiden; det var den daværende tyske præst, pastor Schumacher, der animerede til dette, fordi intet sogn i landsdelen havde et så gammelt historisk motiv, hævdede han.
13. Amts-landsinspektør-kontoret i Aabenraa på et gl. matrikulkort over Oksevejen på Bolderslev mark.
14. Landsarkivet, Aabenraa.
15. Mine Barndomsrerindringer, af friskolelærer Jensen Schmidt i Sønderj. Månedskrift 1949.
16. Flensborg Diplomatarium.
17. Sønderjysk Månedskrift 1949, »Urnehoved Landsting«.
18. Flensborg Diplomatarium.
19. Knud Snubbes testamente.
20. Bemeldte Laust Thomsen (Fannike) fra Mellerup, døde midt i tyverne, over 80 år gammel.
21. Sønderjysk Månedskrift 1949, side 77, se kortet.

Bibelhistorie på sønderjysk

Af Jens Lampe

Afdøde C. H. Christensen, som var provst i Vejle 1908-32, fortalte engang forfatteren Anton Berntsen, at han i en landsbyskole havde truffet en lærerinde, som fortalte børnene bibelhistorie på ravjysk. Hun gjorde det så mesterligt, at det var en fryd for provsten at høre på det, og han syntes, det var et tab for skolen, da hun senere giftede sig og opgav skolegerningen.

Det er vel ret usædvanligt, at skolebørnene får bibelhistorien fortalt på dialekt. Det sker oftere, at børn gengiver det fortalte på deres eget mål. Og når det sker, er det sikkert tegn på, at stoffet er levende tilegnet.

At beherske rigssproget har sine fordele, men disse bør ikke overvurderes. Både rigssproget og dialekterne eller stedmålene burde kunne trives side om side. Stedmålet er ikke altid og alle vegne anvendelig, men i sine givne omgivelser er det det naturlige udtryksmiddel, det er modersmålet i dette ords egentlige betydning og derfor også hjertesproget, og det bør aldrig stemples som plat eller underlødigt.

Her i Sønderjylland fastholdes dialekten efter sigende stædigere end andre steder i landet. Det hænger naturligvis sammen med landsdelens særlige historiske udvikling og især forholdene under fremmedherredømmet, da de preussiske myndigheder ved dom bl. a. forbød ordet Sønderjylland og gjorde, hvad de kunne for at udrydde det danske sprog i landsdelen. Ved den kendte instruks af 18. dec. 1888 forsvandt dansk som undervisningsfag i skolerne, og kun for religionens vedkommende bevaredes det som under-

visningsprog. Dog kunne det tillades, at lærerne i det første skoleår benyttede dansk, forsåvidt og så længe det var nødvendigt for at bringe de børn til forståelse af tysk, som ved deres optagelse i skolen helt savnede kendskab til dette sprog.

Selv om de fleste lærere vel nok var tyske af sind, var der dog også hist og her enkelte, som i stilhed og i det omfang, det var muligt, listede lidt mere dansk ind i skolen, end det var tilladt. Men blev det opdaget, var en forflyttelse sydpå det mildeste, der kunne ske.

Blandt de lærere, der blev på deres post så længe som muligt i danskhedens tjeneste, var *Johannes Friedrich Iversen*, dim. fra Tønder seminarium 1878 og lærer i Iller på Broagerland 1880–1907.

Skønt født i Tøstrup sogn på Angel kom han på Brødremenighedens skole i Christiansfeld og senere på den danske afdeling på seminariet i Tønder. Straks ved sin ansættelse i Iller søgte han forbindelse med danske kredse og kom med i det folkelige arbejde på egnen. I mange år var han dirigent for den danske sangforening »Harmonien« i Broager lige som han indstuderede en række krævende skuespil, som f. eks. »Elverhøj« og »Svend Dyrings Hus«. Som lærer var han agtet og afholdt. Især havde han gode gaver som fortæller, og ligesom lærerinden på Vejle-egnen gjorde han bibelhistorien levende for børnene ved at benytte dialekten.

Under pseudonymet *Maria Andersen* udgav han i 1900 et lille fordringsløst hæfte med titlen »Hvo som ikke annammer Guds Rige som et lidet Barn, han skal ingenlunde komme ind i det« (Mark. 10, 15). (Hverken trykkeår eller -sted findes i hæftet, hvorfor man må formode, at Iversen har haft på fornemmelsen, at de tyske myndigheder ikke ville billige udgivelsen).

Jævnt, anskueligt og enfoldigt fortæller han på Sundeved-målet de evigunge beretninger fra »landet, hvor kilderne sprang«, så man kommer til at tænke på Morten Pontoppidans »Bibelske Historier«, som dog først udkom 1909–11; de kan altså ikke have været hans model. – Her er en prøve:

Om Ætteaar seie e Stork te sin Smaa: »Kom nu Bøen! No vil vi reis te Ægypten. Dæ æ saa manne smaa lække Parre!« Aa saa smække di smaa saa galt mæ e Nef! aa saa reise di te Ægypten. Ægypten æ grov lavnt væk, aa de æ varmt dæ – aasse om Vintren. Dæ æ saanen en galt stoe Bæk, aa den æ dæ manne Parre aa Firreben aa Krokodælle i. –

Fo manne, manne, manne Aae sin, da va dæ saan en gal Kong dæ: ham koldt di Farao. Han saai, di smaa Dreng di sku drovnes i den stoe Bæk. I den Ti, da hai en Kuen en lil køn Dreng; aa hun vild it ha drovned ham. Saa pippe hun ham i tre Maanre. Men saa ku hun it pip ham bæt, fo han græ emel saa galt, te di kund høe e old ue aa e Vei. Hun bløv bang fo, te e Sjendam han sku kom aa smie e Dreng ue i et Nilstrøm aa straf hind. Dæfo tov hun en lil fin Kasten a Røre aa klin Peg ynne e Bund, te en kund seil. Saa laai hun e Dreng dæ i og sat ham ue i e Bæk emel e Sive. Aa hans stoe Søste stov aa passe aa, te han it seild væk.

(De va de Stei, hvo e Konges Dætte oldtiens baie sæ.) Om e lidt kam e Konges Dætte aa vild ue aa bai. Hun hai sin Tjennestpigge mæ. Saa saai hun te den jen: »Gaa ue aa hint mæ den moie Kasten, fo æ vil see, hva dæ æ i en!« Lav hun saa lot e Laag a e Kasten, saa laa den lil Dreng dæei aa skreg, faa han va hungre. E Konges Dætte troi, te e Dreng va kyt ue, aa faa saai hun: »Sikken en lil køn Dreng, vi fandt! Ham vil æ behold!« Fo hun hai ingen Dreng sjel. Men han bløv endain ve aa braal. Saa kom hans Søster løfend, aa hun saai: »Ska æ hint dæ en Kuen, hva dæ ka gi ham Pat?« Sin saai e Konges Dætte »ja«, aa saa rænd e Pig aa hint e Drenge's eien Moe. Men de vist e Kongens Dætte it.

Saa fæk e Drenge's Moe ham egen, aa hun fæk endain Pæng te, fo aa behold ham saa læng, te han ku spis sjel. Sin brang hun ham te e Konges Dætte. Aa dæe fæk han di køn Klæe aa aa skuld gaa i Skol. Di koldt ham Moses. – Ham hjalp vo Hæ eisen da! Old di anne Dreng'e skuld drovnes.

(2. Mos. 2, 1–10.)

Kilder: For biografiske oplysninger takkes gårdejer Georg Iversen, Gelting, Angel.

Sangene ved mindstensafsløringen i Brøns 1859

Af Anders Malling

I min artikel om »Mindstenen i Brøns« i januarnumret af »Sønderjysk Månedsskrift« efterlyste jeg de to sange, som blev sunget ved festen i Brøns den 22. januar 1859, idet jeg havde en formodning om, at nogen måske lå inde med dem eller havde adgang til gamle kilder, hvori de kunne være aftrykt. Det viste sig at være tilfældet. Pastor Poul Tappe i Haderslev, som nu rejser til Læk, lå netop inde med »Den vestslesvigske Tidende«, årgang 1859. Han har været så venlig at afskrive de to sange, som var optrykt der, og som jeg hermed tillader mig at bringe videre som et tillæg til min artikel. Den førstet er skrevet af kapt. Thura, som var lærer på seminariet i Tønder:

Mel.: Kommer hid, I Piger smaa!

Ulven, som er Asgaards Gru,
brød sin tunge Lænke;
flux sprang hver en Kæmpe dru
op fra Valhals Bænke;
Skjoldebrag og Vaabengny
dog saa lidt som Tordensky
skræmmed Ormens Broder.

Mimer da til Dverge-Kløgt
raaded Lid at sætte,
Kunst og Snilde blev forsøgt,
travlt fik hver en Vætte,
Silkebaand med Underkraft
bedre nu end Mjøl'nirs Skaft
skulde Ulven tæmme.

Løs som før dog Fenris gik,
hvem tør ham vel binde?
Aser vexled stjaalne Blik
for paa Raad at finde,
længe nok man spilled Ræv,
frem da traadte Tir saa gjæv,
følte Ulv paa Tænder.

Haanden blev i Ulvens Gab,
Tir dog stod med Ære,
Lykke tynd og Haandens Tab
Helten vel kan bære;
hver en Tirsdag giver Bod,
minder om, at Løvemod
gammelt er i Norden.

Billedsprog fra Hedenold
let er nu at tyde:
nys vi saae jo lovløs Vold
Fenris-Lænken bryde;
Lænke ny med Pen og Blæk
smeddet blev, mens Asgaards Skræk
rased trindt om Lande.

Sec, da lagde Bondemand
Haanden frit i Gabet,
misted den for Ulvetand,
vandt som Tir trods Tabet.
Længst i Krigen som i Fred
varer nordisk Ærlighed,
det skal Ulven sande.

Thura

Denne sang er ikke helt let tilgængelig. Mon flertallet af de 2000 mødedeltagere egentlig har fattet det mytologiske sprog, som datidens grundtvigske seminarielærere bevægede sig så hjemmevant i? Et par noter vil nok være på sin plads.

Fenrisulven, broder til Midgårsormen, var en skræk for Valhals guder, som forgæves søgte at liste lænker på den, men ulven sprængte dem alle. På Mimers råd henvendte de sig til dværgene, som smedede en lænke af kattetrins lyd, kvindeskæg, bjergørødder, bjørnesener, fiskeånde og fuglespyt. En lænke af disse fine ingredienser så ikke ud af meget; derfor fattede ulven mistanke og ville ikke lade sig binde med den, hvis ikke en af aserne lagde sin hånd i dens gab som pant. Det gjorde Tir og mistede derved sin hånd, thi lænken holdt, og ulven var bundet indtil Ragnarok. Efter at have genfortalt denne myte i de fire første vers, aktualiserer Thura den i de to sidste. Fenrisulven er tyskerne, som ved oprøret brød lænket. Nu er de blevet bundet af en ny lænke, som blev smedet af pen og blæk, nemlig den retfærdige fred efter treårskrigen. Men denne nye lænke havde man ikke kunnet få i stand, hvis ikke bønderne ved Brøns havde lagt hånden i ulvens gab og derved havde ført bevis for, at Slesvig var dansk.

Den anden sang er skrevet af Cornelius Appel, som også havde forfattet det skønne vers på mindestenen.

Mel.: *Der er et Land o. s. v.*

Fra Arrilds Tid udgik en Røst fra Syden
Ind over Jyllands Marsk og Lyng og Skov,
Der præked' Nat og Dag for Sønderjyden:
At ene Tydsken kjendte hans Behov.
Desværre blev det ei en »Røst i Ørken«,
Nei som en Sæd den faldt i frugtbar Jord:
Og fremmed som for Paven og for Tyrken
Blev Mangen for sit Folk i Hu og Ord.

Med kjælent Blik og smigersøde Lader
Gik siden Mosjø Tydsk paa Frieri;
Han slog den gode Jyde mange Plader
Og bralled' op med Ord og Skriveri:
Han beiler frækt til Sønderjyllands Hjerter
Og lover hende gyldne Kaar paa Tydsk,
Naar blot hun dulme vil hans Elskov-Smerte
Og spytte ud af Munden alt sit Jydsk.

Nær havde frækken Beiler Spillet vundet
Og lokket Barnet ud af Moders Favn,
Blind for den Rod, hvoraf det var oprundet,
Og spottende sit og sin Moders Navn.

Til Lykke vaagned' Møen dog itide
Og kaldte paa sin Moders ægte Søn
Med angstfuld Bøn og Hjælp udaf sin Kvide:
Og Hjælpen rede stod paa hendes Bøn.

Det saac med Gru hiin listelige Forfører
Og blev for Alvor som en Tydsker vred!
Han slaacr paa Sværdet; frem mod Danmark fører
Han Røverhorden baade lang og bred.
Han toged' også hid til vore Egne;
Men ogsaa her han møder Danmarks Søn,
Der nok han for Forræder-Sværdet segne,
Men aldrig svigte Blodets Røst i Løn!

Som Stenen fast staaer Troskab i vort Hjerte
Mod Land og Konge, Folk og Modersmaal!
Vor Moder vil i Glæde og i Smerte
Vi værge med vor Mund, vor Haand, vort Staal!
Det var vort Løsen sidst i blodig Trætte,
Det være skal vort Ord paa Fremtids Vej!
Ei blot i Steen, men dybt i Sind vi sætte
Den Indskrift: her skal Tydsken have Nejl!

C. Appel

Denne sang trænger ikke til nogen kommentar. Det vil sikkert glæde »Sønderjysk Månedsskrift«s læsere, som det har glædet mig, nu at have disse to sange i deres helhed.



Aabenraa-Flensborg chausséen og ødelæggelsen af det gamle Søgård.

Allerede i årene 1835-37 arbejdedes der med planerne for bygningen af en chaussé mellem Kolding og Altona til erstatning for den ældgamle Hærvej, der havde ladet hånt om alle de sønderjyske købstæder. Efterhånden som købstadlivet fik øget betydning, gjordes

der stadig hyppigere afstikkere ned til østkystbyerne. Meget tidligt blev dette tilfældet for Haderslevs og Flensborgs vedkommende, og fra 1765 kom post-ruten også omsider til at gå over Aabenraa. Men de mange afbøjninger havde øget afstanden ned igennem her-tugdømmerne betydeligt, og den moderne tid med den større kørende trafik

krævede først og fremmest brolægning af vejsystemet. Intet var da rimeligere end, at man samtidig udrettede vejføringen.

For Aabenraa var denne sag af stor betydning, da omegnens stejle bakke- drag ville gøre et nord-sydgående vej- anlæg bekosteligt og måske forlede til en omgåelse af byen; tre repræsentanter for borgerskabet med justitsråd Schow (den Yngre) i spidsen deltog derfor i forhandlingerne om chausséens linjefø- ring. Fra 1839 havde de fået sikkerhed for, at chausséen ville komme til at passere deres by. En linje fra Flensborg over Valdemarstoft, Bov, Gejlå, Årtoft, Røllum, Årup til Aabenraa var da ble- vet foreslået. Endnu var det altså den traditionelle Hærvejs-rute, således som den dengang blev benyttet af postdili- genceerne, der påvirkede linjeføringen.

I 1840 gjordes dog det første skridt til en ændring af dette forhold, idet man foreslog, at vejen skulle ledes ind til kroen Holdbi på Sønderborg-Flens- borg landevejen. Derved ville det syd- ligste vejstykke kunne spares. Ved nye forhandlinger i august 1843 blev ruten derefter: Flensborg, Kruså, øst om Øster Gejl, Vilsbæk, Kliplev, Potterhus og derfra ned over »Stubbæk Stenbro« til Styrtoom og Aabenraa. Markedsbyen Kliplev som det traditionelle midtpunkt på vejstrækningen mellem Aabenraa og Flensborg blev dermed stadig fastholdt.

Men ved det næste møde i chaussée- kommissionen, der fandt sted en måneds tid senere, i september 1843, vandt ma- jor v. Dau tilslutning til sit forslag om en fuldstændig udretning af Aabenraa- Flensborg vejen. Han foreslog linjen Flensborg, Kruså, Kidskelund, Søgård, Sønder Hostrup, Aabenraa.

Ved Søgård skulle chausséen gå gen- nem Søgård sø med en svag bøjning lige øst om Søgård hovedgård, set syd- fra »in gerader Richtung auf die Ru- dera der alten Seegarder Burg südlich des Sees«. Ruinerne af det Søgård, der i 1643 blev stormet og nedbrændt, er

med andre ord blevet udsløttet under chaussébyggeriet i årene 1846-49. Et talende vidnesbyrd om hine tiders manglende historiske sans, men hvad skal man sige, når Aabenraa kommune ca. 1950 lod det gamle gadenavn »Søn- der Chaussé« erstatte af det afblegede og almindelige »Flensborgvej«. Begre- bet »Æ Skasé« vil dog leve endnu en tid i folkemunde.

Henvisning: LA. Aab. byarkiv 73 a-b.

H. V. G.

Middel mod hundegalskab

I en gammel regnskabsbog fra 1700- erne fra Hostrup sogn stod anført føl- gende: »Ordtes, sortes, kortes – disse ord er et råd for, når nogen bliver bidt af en gal hund, enten menneske eller kvæg.

Disse tre ord skal skrives på et styk- ke brød, og dette skal indtages.

Men dette stykke brød skal indtages, før man sover.«
Chr.

Et sagn fra Barsø

Engang i gammel tid blev egnen hjem- søgt af kvægst, og sygdommen nåede også over til Barsø. Dengang tjente på øens vestligste gård en ung pige, som holdt så meget af en af gårdens køer, at hun ville prøve, om hun ikke kunne redde den. Hun trak koen hen til mar- ken Munkedal; her lavede hun sig en hytte og blev i lang tid og passede den. Alt andet kvæg på øens elleve gårde døde af farsoten, men pigen reddede sin yndlingsko.

(Fortalt af Jes Sørensen på Barsø f. 1872)

J. M. Holdt

Gården Kehlets naturalydelser til degnen i Fjelstrup

I ældre tider var der tillagt præsterne visse naturalydelser, men også degne- embederne og senere skolelærerembe- derne havde krav på sådanne ydelser. Af en af degnen i Fjelstrup C. P. Christlieb den 14. juni 1859 udstedt

attest fremgår det ikke alene, hvad han havde krav på fra gården Kehlet, men attesten fortæller til dels også, hvad han modtog fra hele sognet. I attesten hedder det:

»1. I stedet for den ham af sognet tilkommende part af præstens smørbør og brødbør, ifølge regulerings-akt dateret Haderslev i den til tiendes regulering for Haderslev provsti allerhøist anordnede commission, d. 20. novbr. 1847, leveres: 14 tønder 6 skjepper korn, nemlig $\frac{1}{5}$ rug, $\frac{2}{5}$ byg og $\frac{2}{5}$ havre, som repareres over sognet efter boniterede tønder; gården Kehlet tilkommer altså at levere 3 $\frac{12}{10}$ fjerdingkarrug, 1 skjep $3\frac{8}{10}$ fjerdingkar byg og 1 skjep $3\frac{8}{10}$ fjerdingkar havre (leveret for året 1858).

2. Den såkaldte julenannest overensstemmende med kirke-inventariet: En mager gås, som betales med 26 sk. (betalt for 1858), 2 skjepper havre og 4 brød a 4 pund; hvilke 2de dele ei ere leverede.

3. Et mål melk af alle køer i sognet.

Desuden offer på årets 2 høie fest-dage samt accidentser ved forefaldende lejligheder.«

Smørbør eller smørbyrd var en landgildeydelse, medens nannest hørte til de såkaldte småredsler, der udgjorde et tillæg til landgilden og især bestod af lam, gæs, høns og æg; ordet betyder oprindelig dagkost, og afgiften er gammel.

Olav Christensen

Borgerbrev fra Løgumkloster

For godt 100 år siden var det skik og brug i Løgumkloster, når man blev optaget blandt byens skattepligtige bor-

gere, at få udleveret et borgerbrev, udstedt af birkefoged Jørgen Marcussen, beskikket som birkefoged i Løgumkloster Birk samt foged i fogderierne Abel, Svanstrup, Skjærbæk, Alslev, Rapsted og Frøs Herred, der gør vitterligt:

at da husbesidder og værtshusholder Jes Evardsen under den 25. nov. 1853 har aflagt den befalede borgered, sålydende: »Jeg, Jes Evardsen, lover og sværger til Gud og hans hellige Evangelium at være Hans Kongelige Majestæt til Danmark, min allernaadigst Arvekonge og Herre, tro, huld og lydig, at vise Øvrigheden den tilbørlige Lydighed, samvittighedsfuldt at opfylde alle mig påhvilende Borgerpligter og såmeget det står til mig at befordre Flækken Løgumklosters Bedste. – Saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord«.

Saa er han bleven optagen iblandt Flækken Løgumklosters skattepligtige Borgere. Til Beviis for, at der herefter tilkommer ham alle en Flækkeborgers Rettigheder udstedes dette Borgerbrev og er det min tjenstligste Begjæring til Alle og Enhver, hvem det forevises, at vise nævnte:

Huusbesidder og Værtshusholder
Jes Evardsen

som Kongelig dansk Undersaat og skatteydende Borger her i Flækken al Forekommenhed og god Villie, hvilket beredvilligen skal blive gengjældt her efter Enhvers Stand og Vilkaar. – Dette til Bekræftelse under Min Haand og Embedssegl.

Kongeligt Birkefogderi i Lygumkloster den 4. Decbr. 1853. sign. J. Marcussen.

P. Thomsen

GRAM

Køleanlæg

BRØDRENE GRAM A/S
VOJENS

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Paul Thomsen
Krusaa

Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

AKTIESELSKABET
NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

Hæslev Gymnasium

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Mellemkole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Hæslev

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER



Brede Sogns Spare- og Laanekasse

Bredebro tlf. 41341



Stiftet den 1. maj 1875

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

A. Nielsen & Co. A. S.

Nykøbing Falster

HEJMDALS

Bogtrykkeri

udfører tryksager af enhver art
Telf. **Aabenraa 23132**

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

A-S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri